

Ключевые слова: судебная экспертиза, судебно-товароведческая экспертиза, товароведческая экспертиза, специальные знания, эксперт-товаровед, специальные познания, товароведческие знания, специалист-товаровед.

Shevchenko A. Appointment by the inspector of judicial examination of the goods during pre-judicial investigation.

Questions of appointment are considered by the inspector of judicial examination of the goods during pre-judicial investigation in criminal proceedings. It is specified that such examinations are appointed by different kinds of criminal offences when it is necessary to establish the fact sheet and circumstances in criminal proceedings. Legal grounds of appointment of judicial examinations of the goods and tactics of their appointment by the inspector are analysed.

Key words: judicial examination, judicial examination of the goods, examination of the goods, special knowledge, the expert on the goods, special knowledge, knowledge of the goods, the specialist on the goods.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.321

Білозьоров Є. В., Кіндзера Р. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ МИРНОГО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті висвітлено питання міжнародно-правового захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Проаналізовані історичні передумови та положення основних документів у сфері міжнародного гуманітарного права, що стосуються захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: цивільне населення, збройний конфлікт, Женевські конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час війни, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних.

Збройні конфлікти супроводжують людство впродовж всієї його історії, адже саме вони протягом тривалого часу були найважливішою формою взаємовідносин між людьми. В кожному збройному конфлікті ворожі сторони ставили собі за мету вирішити певні питання та досягти бажаних цілей, використовуючи при цьому найрізноманітніші методи. Але дуже швидко стало зрозуміло, що неадекватне реагування на дії супротивника може мати надзвичайно важкі наслідки для того, хто діє таким чином. Тому виникла потреба в регламентації такої, здавалося б некерованої сфери людської діяльності, як збройний конфлікт. Так почали складатися певні звичаї та правила ведення збройних конфліктів, які набули подальшого закріплення у міжнародно-правових актах, особливо це стосується захисту цивільного населення.

За останнє десятиліття збройні конфлікти у всьому світі, в тому числі і на Сході України, забрали життя сотень тисяч цивільних осіб. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини стали поширеною практикою в

багатьох збройних конфліктах. У певних умовах деякі з цих порушень можна навіть кваліфікувати як військові злочини або злочини проти людяності. Тому питання захисту цивільного населення в період збройного конфлікту в Україні привертає все більшу увагу сучасних дослідників у галузі міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Проблемами міжнародного гуманітарного права, в тому числі і захисту цивільного населення під час збройних конфліктів займалося багато зарубіжних та вітчизняних вчених: Ж. Пікте, Р. Абі-Сааб, І. Блищенко, В. Буткевич, М. Буроменський, Ю. Климчук, В. Лисик, В. Репецький, С. Рудюк, О. Святун та інші. Незважаючи на це, питання захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту потребує перегляду і подальшого вивчення.

Тому основною метою цієї статті є вивчення та аналіз міжнародно-правових документів, які регламентують порядок захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту та застосування його на практиці.

Вперше проблему захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту було порушено в XIV – XVI ст. у процесі формування системи “картелей та капітуляцій” між командуючими ворожих армій. У період 1581–1864 років було укладено понад 290 таких угод. Перша з них була підписана майже на 200 років раніше у 1393 році між кантонами Швейцарії і містила положення про заборону участі жінок та дітей у війні, а також щодо недоторканності поранених, поваги до їх особистості та майна [1, с. 98-99].

Такий підхід зустрічається не лише в практичних посібниках для військового керівництва, але й у працях філософів, теологів та юристів того часу. Так, Гуго Гроцій, якого вважають “батьком” сучасного міжнародного права, у своєму трактаті “Про право війни і миру” забороняв воювати проти мирних жителів. Бертран Дюгеклен та Жанна д’Арк вимагали від своїх військ поваги до жінок, дітей та селян. Такого ж принципу дотримувалися й французькі полководці, які забороняли грабіж та жорстоке поводження з некомбатантами. Іспанський правознавець Ф. Вітторіо, до якого навіть звертався за консультаціями Карл V, у своїй праці “Relectiones Theologicae” осуджував вбивство невинних, полонених, а також тих, хто склав зброю. Приблизно в цей же період ордени монахів почали надавати допомогу й лікувати поранених та хворих, незалежно від їх приналежності до тієї чи іншої сторони [2, с. 34].

У XVII – XVIII ст. спостерігається певна гуманізація війни. Очевидно, це можна пов’язувати з тим, що військові дії почали вести регулярні армії, які знаходилися на службі в окремого правителя, а не найманці, як це було раніше. Цивільне населення не втручалося в зіткнення армій, а навпаки – відчувало захищеність. Однак, період XIX ст. характеризується появою зброї масового знищення, а збройні конфлікти, в свою чергу, все більше стали торкатися цивільного населення, що зумовлювало численні людські жертви [1, с. 99].

Міжнародне право встановлює, що бойові дії під час війни можуть проводитися тільки проти збройних сил противника та інших воєнних об’єктів, але не проти мирного населення. Цей загальновизнаний принцип міжнародного права отримав своє закріплення в Гаазьких конвенціях 1907 року, Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, Декларації про заборону застосування ядерної зброї для цілей війни та ряді інших актів. Але, на жаль, держави-агресори не

раз порушували цей принцип [3, с. 65].

Вперше спроба дати визначення “цивільне населення” була зроблена авторами ІV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (далі – Конвенція). Відповідно до ст. 4 цієї Конвенції особами, що перебувають під її захистом, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є. Виняток становлять:

- а) громадяни держави, не зобов’язаної положеннями цієї Конвенції;
- б) громадяни нейтральної держави, які опиняються на території воюючої держави, тоді, коли держава, громадянами якої вони є, має нормальне дипломатичне представництво в державі, під владою якої вони є;
- в) громадяни союзної з воюючою державою (при тих самих умовах);
- г) особи, які перебувають під захистом трьох Женевських конвенцій (поранені, хворі та особи, які зазнали корабельної аварії, а також військовополонені) [4, с. 3].

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (далі – Протокол) сформулював більш вдале визначення понять “цивільна особа” і “цивільне населення”, що відобразило суть їх правового статусу в період збройних конфліктів. Відповідно до п. 1 ст. 50 Протоколу: “Цивільною особою є будь-яка особа, що не належить ні до однієї з категорій осіб, зазначених у ст. 4 ІІІ Конвенції та ст. 43 цього Протоколу”. Іншими словами, цивільна особа – це будь-яка особа, що не належить до категорії комбатантів.

Важливо додати, що в разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою. Відповідно до Протоколу цивільне населення складається з усіх осіб, які є цивільними особами. При цьому встановлюється, що цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв’язку з військовими операціями.

Відповідно до п. 3 ст. 50 вищезгаданого Протоколу присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного характеру. Звідси випливає, що цивільне населення позбавляється свого статусу і права на захист, якщо серед нього знаходяться військові підрозділи і формування. Що стосується цивільних осіб, всі вони користуються захистом, передбаченим нормами міжнародного права, “за винятком випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у військових діях” (п. 3 ст. 51) [5, с. 2].

Сучасне міжнародне право, що застосовується під час збройних конфліктів, передбачає надання цивільному населенню і окремим цивільним особам як загального, так і спеціального захисту від наслідків воєнних дій. Різниця полягає в тому, що загальний захист надається всьому цивільному населенню і окремим цивільним особам незалежно від їх статі, віку, расової та національної приналежності, політичних або релігійних переконань. Спеціальний захист надається окремим категоріям цивільного населення і зумовлений або їх підвищеною вразливістю в умовах бойових дій (поранені, жінки, діти), або особливостями професійних функцій, які ними виконуються в період збройного конфлікту (медики, журналісти) [3, с. 67-68].

З метою захисту цивільного населення від небезпек, що виникають у зв’язку з

військовими операціями встановлюється, що цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу. Крім того забороняються акти насильства або загрози насильства, що мають основною метою тероризувати цивільне населення.

Також відповідно до ст. 51 Протоколу заборонено напади на цивільне населення або окремих цивільних осіб в порядку репресалій та напади невідв'язного характеру. До нападу невідв'язного характеру належать:

- а) напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти;
- б) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти;
- в) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку поразяють воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [5, с. 2].

Безумовно, забороняється використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни (ст. 54). Будь-яке порушення цих заборон, йдеться у заключному положенні ст. 51, не звільняє сторони, що перебувають у конфлікті, від їх правових зобов'язань по відношенню до цивільного населення й цивільних осіб, в тому числі від зобов'язань вживати запобіжних заходів, передбачених у ст. 57 Протоколу. У ній вказуються такі запобіжні заходи, які повинні прийматися воюючими сторонами при плануванні або здійсненні нападу:

- а) робити все практично можливе, щоб упевнитися в тому, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами й не підлягають особливому захисту;
- б) вживати всіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу з тим, щоб уникнути випадкових втрат серед цивільного населення, поранення цивільних осіб чи звести їх до мінімуму;
- в) скасовувати або припиняти напад, якщо стає очевидним, що він, як можна очікувати, викличе випадкові втрати серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам;
- г) робити ефективно завчасне попередження про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють [3, с. 70].

Однак, незважаючи на наявність міжнародно-правових документів, які регламентують порядок захисту цивільного населення, а також санкцій, які будуть застосовуватися до країн, які цей порядок порушують, втрати серед цивільного населення під час збройних конфліктів у світі все рівно є значними.

Як приклад, втрати у ході війни на Сході України за період квітня 2014 – вересня 2015 років, за даними Верховного комісара ООН з прав людини Зейда Раад Аль-Хусейна під час презентації 11 доповіді Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, становлять майже 8000 осіб (включаючи Збройні сили України, цивільних осіб та членів добровольчих батальйонів), серед яких частка мирного населення становить 2/3 від загальної кількості [6, с. 4].

Необхідно зазначити, що Російська Федерація продовжує заперечувати свою участь у збройному конфлікті, оперуючи поняттями “громадянська війна” та “війна

Києва проти власного народу”. Для пояснення присутності російської регулярної армії на сході України використовуються недолугі обґрунтування: “указанные военнотружачие действительно участвовали в патрулировании участка российско-украинской границы, пересекли ее, вероятно, случайно, на необорудованном, немаркированном участке”. І це попри той факт, що російські військовослужбовці були затримані на території Донбасу в зоні бойових дій близько 15 км вглиб державного кордону України.

Виправдовуючи свою присутність на Донбасі незаконною “гуманітарною інтервенцією”, Російська Федерація під виглядом “гумконвоїв” та в порушення процедур Міжнародного Комітету Червоного Хреста провозила військову техніку та боєприпаси. Паралельно українські позиції на кордоні регулярно обстрілюються з території Російської Федерації системами залпового вогню “Град”, що зафіксовано на численних відео мешканцями російського селища Гуково.

Таким чином, цей збройний конфлікт має міжнародний характер, що за повідомленням Reuters було навіть неопублічно визнано Міжнародним Комітетом Червоного Хреста. Водночас, зусиллями дипломатії Російської Федерації на міжнародному рівні та агресивної російської пропаганди у різних країнах цей міжнародний конфлікт намагаються подати як внутрішній (an internized international conflict) через використання локальних агентів, так званої Луганської та Донецької народних республік.

По-перше, варто відзначити, що Луганська та Донецька народні республіки є доволі штучним конгломератом різних організованих збройних формувань, які доволі часто борються між собою за сфери впливу.

По-друге, з огляду на обрання насилля та терору проти мирного цивільного населення для встановлення контролю над регіоном в якості основного методу ведення війни, усі ці організовані збройні формування є терористичними організаціями.

По-третє, ці організовані збройні формування є так званими астероїдними групами, локальними агентами Російської Федерації, оскільки існують завдяки потужності цієї держави – фінансової, політичної, технічної, військової допомоги тощо – та не є самостійними у прийнятті рішень. Їх позицію на міжнародній арені представляє Російська Федерація, яка, до того ж є учасником мінських переговорів.

По-четверте, всупереч тиражованому російською пропагандою образу “ополченцев, которые воюют с фашистской хунтой” варто відзначити, що на стороні організованих збройних формувань беруть активну участь націонал-радикальні та неонацистські організації із Російської Федерації.

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати, що Російська Федерація здійснює ефективний вплив над контрольованою ЛНР/ДНР частиною Донбасу та несе повну юридичну відповідальність за всі порушення прав людини й міжнародного гуманітарного права на цих територіях.

У своїй резолюції Європейський парламент від 15 січня 2015 року визнав, що так звані ДНР/ЛНР застосовують терористичні методи діяльності, а також оголосив, що Росія веде неоголошену війну на території України. Так, у п. 5 йдеться про те, що Росія веде “неоголошену гібридну війну проти України, яка включає в себе інформаційну війну з елементами кібервійни, використання регулярних і нерегулярних сил, пропаганду, енергетичний шантаж, економічний тиск, дипломатичну та політичну

дестабілізацію”; окремо підкреслено, що ці дії є порушенням міжнародного права і створюють серйозний виклик для безпекової ситуації в Європі [7, с. 60].

Збройні конфлікти, що супроводжуються жахливими втратами серед мирного населення, на жаль, це жорстока реальність сьогодення. Незважаючи на всі зусилля, які робляться заради того, щоб на постійній основі замінити застосування зброї мирними переговорами, вантаж людських страждань, смерті і руйнації, що неминуче приносить війна, продовжує зростати.

Попередження збройних конфліктів є і повинно залишатися першою метою міжнародного співтовариства. Друга мета – вберегти людство від реальності війни. Саме таке завдання міжнародного гуманітарного права стоїть перед державами і цілим світом [3, с. 23].

Отже, ХХІ століття – час виникнення багатьох збройних конфліктів, що спалахують в різних куточках нашої планети, тому зберігається необхідність в існуванні законів війни, тобто певній сукупності міжнародно-правових норм, які повинні регулювати відносини між тими, хто воює, а також між державами, що воюють і нейтральними державами. Але договори і конвенції, навіть урочисто ратифіковані, не можуть урятувати життя, попередити жорстокість чи зберегти власність невинних людей, якщо немає волі до застосування цих угод за всіх умов. І вони не будуть діяти доти, доки всі ті, хто безпосередньо втягнений у події, – як комбатанти, так і некомбатанти – не зрозуміють, що головне – це повага до основних прав людини та їх захист.

Використані джерела:

1. Герасимчук М. В. Еволюція норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення до Першої світової війни / М. В. Герасимчук // Трибуна дисертанта. – 2011. – № 3. – С. 97-101.
2. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов / Э. Давид. – М. : Международный комитет Красного Креста, 2000. – 718 с.
3. Рудюк С. П. Міжнародне гуманітарне право : конспект лекцій / С. П. Рудюк. – К. : МО України, 2004. – 201 с.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 27. – ст. 370.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. // Збірник чинних міжнародних договорів. – 1990. – № 1. – ст. 25.
6. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/10thOHCHRreportUkraine.pdf>.
7. Права людини в Україні – 2014. Доповідь правозахисних організацій / за ред. : О. А. Мартиненка, Є. Ю. Захарова. – Х. : Видавництво права людини, 2015. – 340 с.

Билозеров Е. В., Киндзера Р. И. Международно-правовая защита гражданского населения в условиях вооруженного конфликта.

В статье освещены вопросы международно-правовой защиты гражданского населения в условиях вооруженного конфликта. Проанализированы исторические предпосылки и положения основных документов в сфере международного гуманитарного права, касающихся защиты гражданского населения в условиях вооруженного конфликта.

Ключевые слова: *гражданское население, вооруженный конфликт, Женевские конвенции 1949 года о защите гражданского населения во время войны, Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных.*

Belozеров E., Kindzera R. International legal protection of civilians in armed conflict.

The article highlights the issue of international legal protection of civilians in armed conflict. Analyzed the historical background and the provision of basic documents on international humanitarian law relating to the protection of civilians in armed conflict.

Key words: *civilian, armed conflict, Geneva Conventions relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 august 1949, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts.*